

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί προλόγου	9
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΤΗ ΜΕΤΑΝΕΩΤΕΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Οικογένεια και μετανεωτερικότητα	15
ΚΛΕΙΩ ΠΡΕΣΒΕΛΟΥ	
Αξίες και στάσεις των νέων για την οικογένεια στη μετανεωτερική εποχή	29
ΜΑΡΙΑ ΓΚΕΚΑ	
Αναπαραστάσεις της οικογένειας μέσα από τη ζωγραφική των παιδιών	41
ΑΡΤΕΜΙΣ ΓΙΩΤΣΑ	

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΝΕΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Η ψυχοκοινωνική διάσταση της μητρότητας	65
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	
Η άγαμη μητέρα ως νέο οικογενειακό σχήμα. Μελέτη περίπτωσης με τη μέθοδο της βιογραφικής προσέγγισης	89
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των Ελλήνων για την άγαμη μητέρα. Παρουσίαση ερευνητικών δεδομένων (εγω-οικολογική προσέγγιση)	106
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	
Το ίδρυμα ως υποκατάστατο της οικογένειας: η περίπτωση των παιδιών εκτός γάμου. Μελέτη περιπτώσεων	135
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	
Η εξαρτημένη από ουσίες άγαμη μητέρα. Μελέτη περίπτωσης	206
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	
Η ανάδοχη οικογένεια: Θέσεις – Προβληματισμοί – Προτάσεις	219
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των Ελλήνων για το διαζύγιο	239
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	
Μετανεωτερική κοινωνία και ενδοοικογενειακή βία	259
ΚΛΕΙΩ ΠΡΕΣΒΕΛΟΥ	
Οικογένεια και ψυχοκοινωνική παρέμβαση στην πρόληψη κατά των ναρκωτικών: το Hourd System	289
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	
Οικογένειες σε κρίση: η περίπτωση των μεταναστών παιδιών και εφήβων των δρόμων. Μια πρώτη προσέγγιση	296
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	
Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των Ελλήνων για τα παιδιά των δρόμων (εγω-οικολογική προσέγγιση)	308
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	
Πρόταση για τη δημιουργία κέντρου ψυχοκοινωνικής στήριξης της οικογένειας σε κρίση	334
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ-ΒΑΛΕΝΤΙΝΗ ΡΗΓΑ	

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα σημειώθηκαν διάφορες αλλαγές στη δομή της πυρηνικής οικογένειας στην Ελλάδα. Πολύ πιο νωρίς μάλιστα είχε ξεκινήσει η αλλαγή στο σύστημα αξιών και στην οργάνωση της οικογενειακής ζωής στην υπόλοιπη Ευρώπη. Οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας, ιδιαίτερα μεταξύ των συζύγων, μεταβάλλονται, προδιαγράφοντας νέους συμπληρωματικούς ρόλους του άνδρα και της γυναίκας σχετικά με την οργάνωση της οικογενειακής ζωής.

Στη δεκαετία που πέρασε οι γάμοι στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης έχουν μειωθεί κατά το ήμισυ και οι γεννήσεις κατά το ένα τρίτο ή ένα τέταρτο. Τέτοιου είδους επανάσταση στο «κατεστημένο» του παλιού στερεότυπου, το οποίο αφορούσε τη μεσογειακή οικογένεια του παρελθόντος, έχει προκαλέσει ανησυχία σε όσους είχαν μακροπρόθεσμα υπολογίσει την κοινωνική, οικονομική και πολιτική κατάσταση των εθνών με βάση τους αριθμούς του πληθυσμού.

Η αλλαγή της κοινωνικής θέσης της γυναίκας και η αύξηση της συχνότητας του φαινομένου της μητρότητας εκτός γάμου, σύμφωνα με στατιστικές μελέτες διάφορων ευρωπαϊκών χωρών, δεν άφησαν ασυγκίνητη την Ελληνίδα. Η κοινωνική αλλαγή και οι εξελίξεις της βιοτεχνολογίας (νέες μέθοδοι αντισύλληψης, τεχνητή γονιμοποίηση κ.ά.) δίνουν τη δυνατότητα στις γυναίκες να επιλέξουν πλέον συνειδητά πότε θα γίνουν μητέρες. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μειωμένος ρυθμός γεννήσεων και υπογεννητικότητα όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και σε άλλες προηγμένες χώρες. Σε κάποιες μεσογειακές χώρες – Ισπανία, Ιταλία, Ελλάδα και Πορτογαλία – το επίπεδο της γονιμότητας είναι ιδιαίτερα χαμηλό σε σύγκριση με προηγούμενες δεκαετίες. Η αιτία αυτού του φαινομένου σχετίζεται με τα οικονομικά και τα κοινωνικοπολιτισμικά γεγονότα στις χώρες αυτές, καθώς και με την κοινωνική πολιτική που εφαρμόζεται για την οικογένεια και την εργασία.

Δραματική μείωση των επιπέδων γονιμότητας παρατηρείται επίσης στις πρώην κομμουνιστικές χώρες, ενώ άνοδος σημειώνεται στα σκανδι-

ναβικά κράτη. Αυτές οι διαφορετικές συμπεριφορές των μελών των νοικοκυριών στις χώρες της Βόρειας και Δυτικής Ευρώπης και της Ελλάδας ως προς τη γονιμότητα και τη γαμηλιότητα οδηγούν σε σημαντικές αλλαγές στη σύνθεση της σύγχρονης οικογένειας. Φυσικά δεν είναι απαραίτητο οι αλλαγές να συνοδεύονται οπωσδήποτε και από αποδυνάμωση των οικογενειακών δεσμών, οι οποίοι σε ορισμένες περιπτώσεις είναι ακόμη πιο στενοί από ό,τι κατά το παρελθόν, όπως προκύπτει από αποτελέσματα πρόσφατων ερευνών στη χώρα μας.

Επιπλέον, η παρουσία μεγάλου αριθμού αλλοδαπών οικογενειών στην Ελλάδα, με μόνιμη εγκατάσταση, θα προσδώσει σε λίγα χρόνια τη διαπολιτισμική ποιοτική και ποσοτική διάσταση στα χαρακτηριστικά της ελληνικής οικογένειας του μέλλοντος.

Αυτά τα κοινωνικά φαινόμενα θα διαμορφώσουν ένα εντελώς διαφορετικό οικογενειακό μοντέλο κατά την επόμενη δεκαετία. Η κοινωνική μεταρρύθμιση θα επαναπροσδιορίσει το ρόλο των μελών της οικογένειας και του κράτους. Πρέπει συνεπώς να είμαστε έτοιμοι «να βιώσουμε» τις νέες εμπειρίες και να αντιμετωπίσουμε τα πολλαπλά προβλήματα που θα αρχίσουν να εμφανίζονται. Ειδικότερα πρέπει να αναπτυχθούν νέες στρατηγικές οικονομικής πολιτικής και κοινωνικής ανάπτυξης για την οικογένεια. Πρόκειται για στρατηγικές που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των νέων μορφών κοινωνικού αποκλεισμού και στην υποκατάσταση των παλιότερων αξιών από νέες, και θα επεκταθούν σε όλες τις σχέσεις, ξεκινώντας από τις διαπροσωπικές, μεταξύ των μελών της οικογένειας και άλλων μικρών ομάδων, τις περιφερειακές έως και τις διεθνικές. Τα παραπάνω θα οδηγήσουν αρχικά σε μια «κρίση ταυτότητας» της οικογενειακότητας και της δομής της, λόγω της κοινωνικής μεταρρύθμισης που θα ακολουθήσει με την παγκοσμιοποίηση. Η κοινωνική αυτή αλλαγή είναι επόμενο να επηρεάσει περισσότερο την οικογένεια, ιδιαίτερα τις οικογένειες σε κρίση, τις εθνικές μειονότητες, τα παιδιά (τα παιδιά των δρόμων, εκείνα που ζουν σε ιδρύματα κ.ά.), τις μονογονεϊκές οικογένειες με γυναίκα αρχηγό, τις οικογένειες από μεικτούς γάμους, τους άνεργους νέους, τους εφήβους που εμπλέκονται στα ναρκωτικά και στο αλκοόλ κ.λπ. Στο πλαίσιο λοιπόν της αλλαγής των οικογενειακών προτύπων και της διαπολιτισμικής διάστασης, η οποία χαρακτηρίζει πλέον το οικογενειακό μοντέλο στην Ευρώπη, χρειάζεται να αναπτυχθούν νέες πρακτικές αντιμετώπισης της εκπαιδευτικής, οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής των ειδικών προβλημάτων που θα προκύψουν όχι μόνο στη δομή της κοινωνίας και του πολιτισμού, αλλά και στους κόλπους της οικογένειας. Έναντι των νέων μορφών οικογενειακών

προτύπων θα πρέπει να υιοθετηθεί μια καινούργια αντίληψη από την κοινότητα κάθε κράτους-μέλους για τις διανθρωπίνες σχέσεις.

Στο βιβλίο αυτό καταγράφονται με θεωρητικά και ερευνητικά δεδομένα και με παντελή έλλειψη μεροληψίας οι νέες δομές οικογενειακών σχημάτων, όπως αυτά διαμορφώνονται στη σύγχρονη διαπολιτισμική κοινωνία. Προτείνονται επίσης προβληματικές και προοπτικές κοινωνικής πολιτικής για το μέλλον της ελληνικής οικογένειας σε κρίση. Οι ενότητες αυτού του τόμου αποσκοπούν να βοηθήσουν τον αναγνώστη φοιτητή ή ερευνητή να γνωρίσει τα σπιτικά που ανήκουν σε διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά πεδία και διαφοροποιημένα οικογενειακά σχήματα, μέσα από τη θεωρία και την έρευνα.

Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιήθηκαν στις έρευνες βασίστηκαν αφενός σε στατιστικές αναλύσεις με ερωτηματολόγια και αφετέρου σε ποιοτικές συνεντεύξεις και κλινικές παρατηρήσεις, ανάλογα με την περίπτωση του ερευνώμενου πεδίου. Η ανάλυση των οικογενειακών σχημάτων και συμπεριφορών εκφράστηκε μέσα από τη χρήση του ουσιαστικού λόγου των υποκειμένων της έρευνας, ενός λόγου που αντιτάχθηκε στις περιγραφές και στις μεροληπτικές αστήρικτες αναφορές των προηγούμενων δεκαετιών.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ την αγαπητή φίλη και συνάδελφο Κλειώ Πρεσβέλου, ομότιμη καθηγήτρια κοινωνιολογίας της οικογένειας των Πανεπιστημίων Louvain και Wageningen, για την πολύτιμη βοήθειά της και τις επισημάνσεις της ως προς τη διαμόρφωση αυτού του τόμου. Εκφράζω επίσης τις ευχαριστίες μου προς τις αγαπητές Άρτεμη Γιώτσα, Λέκτορα Κοινωνικής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και Μαρία Γκέκα, Δρα Κοινωνικής Ψυχολογίας της EHESS για την παραχώρηση των άρθρων τους, καθώς και τον υγιεινολόγο Δήμο Παναγιωτακόπουλο για το έργο του το οποίο κοσμεί το εξώφυλλο του τόμου αυτού. Επίσης τους συνεργάτες και τις συνεργάτιδες μου στις έρευνες για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των Ελλήνων για το διαζύγιο, την αναδοχή, την ανύπαντρη μητέρα και το παιδί εκτός γάμου στην Ελλάδα.

Αναστασία-Βαλεντίνη Ρήγα
Μάρτιος 2008